

Piotr Cymanow

PRZEGLĄD TEORII MIGRACJI W ŚWIETLE WSPÓŁCZESNYCH WYJAZDÓW ZAROBKOWYCH

ABSTRAKT

W artykule zaprezentowano przegląd teorii migracyjnych z uwzględnieniem pięciu podstawowych kryteriów, za pomocą których dokonuje się podziału klasyfikacji omawianego zjawiska. Szczegółowo omówiono koncepcje migracji o podłożu ekonomicznym, socjologicznym i geograficznym. Wskazano na istotność ruchów migracyjnych w kontekście rozwoju państw i społeczeństw, ze szczególnym zaakcentowaniem wyjazdów o charakterze zarobkowym w aspekcie tworzenia się rynku globalnego.

WSTĘP

W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji dotyczących zjawiska przemieszczania się ludności, które różnicowane są ze względu na przestrzenne i czasowe założenia oraz motywy leżące u źródeł tych przemieszczeń. Migrację stanowi w największym uproszczeniu proces zmiany miejsca zamieszkania (pobytu) osób, które przenoszą się z miejsca pochodzenia (miejsca wyjazdu) do miejsca przeznaczenia (miejsca przyjazdu). Migracje międzynarodowe to wędrówka ludzi z jednego kraju do drugiego na pobyt okresowy lub stały, dobrowolnie lub pod przymusem. Z punktu widzenia państwa, migracje międzynarodowe obejmują dwa procesy: emigrację, oznaczającą opuszczenie kraju i imigrację, czyli dopływ cudzoziemców na jego terytorium.

Każde przekroczenie granicy państwa w celach turystycznych, rodzinnych, zawodowych, religijnych, podjęcia pracy, osiedlenia się z przyczyn politycznych czy ekonomicznych jest elementem migracji międzynarodowych¹.

¹ G. Michałowska (red.), *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1996.

W wyniku prób wyjaśnienia pojęcia migracji, można przedstawić szereg kryteriów, według których owo pojęcie może być zdefiniowane. Należy do nich:

- kryterium przestrzenne, które dotyczy ruchu w przestrzeni fizycznej. Migracja nazywana mobilnością terytorialną, w tym ujęciu rozumiana jest jako „przemieszczanie na pewną odległość”;
- kryterium czasu, związane z minimalnym czasem trwania mobilności. Wartość graniczną stanowi 12 miesięcy;
- kryterium miejsca zamieszkania (pobytu). Migracja w tym ujęciu to „trwała lub półtrwała zmiana miejsca zamieszkania”;
- kryterium aktywności. Zgodnie z tym kryterium migracja powinna dotyczyć „zmiany miejsca zamieszkania i/lub zmiany miejsca wykonywania różnego rodzaju czynności” – głównie pracy zawodowej².

W historii ruchu ludności, migracje stanowiły ważny czynnik rozwoju społecznego. Sprzyjały dyfuzji kultury i wiedzy technicznej, powiększaniu obszarów zasiedlonych, wzrostowi produkcji, rozładowaniu konfliktów politycznych czy wynikających z bezrobocia.

Współczesne migracje mają zasadniczo trzy podstawowe przyczyny:

- ekonomiczną (wynikającą ze zróżnicowania dochodów ludności i poziomów bezrobocia);
- polityczną (związaną najczęściej z konfliktami zbrojnymi oraz naruszeniem praw człowieka);
- ekologiczną (skutki klęsk żywiołowych, katastrof ekologicznych).

Bez wątpienia, wpływ na zasięg i wielkość migracji ma postęp naukowo-techniczny i rozwój komunikacji, dzięki którym upowszechniana jest wiedza na temat obcych, często dalekich krajów i warunków życia ich mieszkańców. Ogólnie przyjęte typy migrantów to migrujący na stałe (w tym osoby, które znajdują przyjęcie w ramach łączenia rodzin) i na czas określony. Migracje związane z osiedlaniem się na stałe tzn. zameldowanie na pobyt stały w świetle przepisów polskiego prawa, to tzw. migracje definitywne. Migracje na stałe mogą być wewnętrzne lub zagraniczne. Z kolei migracje czasowe trwają nie dłużej niż 2 miesiące. Pracownicy zatrudniani są na czas określony. Do migrujących na czas określony można zaliczyć także przejściowo goszczące siły robocze, osoby ubiegające się o azyl oraz uchodźców³.

² P. Kaczmarczyk, *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005.

³ R. W. Lohrmann, *Ogólnoświatowe ruchy migracyjne w latach dziewięćdziesiątych*. Ana-

Globalizacja w połączeniu z masowymi przepływami ludzi, usług czy kapitału nadały współczesnym migracjom zupełnie nowy wymiar. Skokowy wręcz wzrost mobilności w aktualnej fazie gospodarki wolnorynkowej jest efektem i zarazem jedną z sił sprawczych procesu nazywanego turbokapitalizmem⁴. Analiza ruchów migracyjnych pozwala na wyodrębnienie wielorakich przyczyn przemieszczeń ludności związanych z różnymi okresami historycznymi.

Obecnie w największej mierze mamy do czynienia z migracjami o charakterze zarobkowym, które najsilniej oddziałują na rozwój państw. Migrację zarobkową definiuje się jako „przestrzenne przemieszczenie ludności zawodowo czynnej podejmowane w celu poprawy sytuacji życiowej własnej i członków rodziny”⁵. Często jednak zdarza się tak, że wyodrębnienie tego typu migracji spośród licznych pozostałych jest bardzo trudne lub wręcz niemożliwe. Ludzie przemieszczając się zmieniają swoje postanowienia co do charakteru i długości pobytu, nierzadko też ukrywają prawdziwy cel migracji⁶.

KRYTERIA KLASYFIKACJI TEORII MIGRACJI

Migracje są zjawiskiem tak bardzo złożonym, że niemożliwym jest sformułowanie jednej uniwersalnej definicji, która wyjaśniałaby ich istotę i przyczyny. Istnieje więc wiele różnych teorii klasyfikujących migracje, których podziału można dokonać na podstawie kilku kryteriów⁷. Nie ma prostej i jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: dlaczego ludzie migrują, gdyż przyczyny stanowiące podstawę takich decyzji są wielorakie i podlegają silnemu indywidualnemu zróżnicowaniu. Istnieje wiele teorii, które próbują wyjaśnić motywy ruchów migracyjnych, które w literaturze przedmiotu są często ujmowane w pięciu podstawowych kategoriach.

Pierwszym niezwykle istotnym kryterium jest podział teorii dotyczących ruchów migracyjnych międzynarodowych i wewnętrznych, gdyż uważa się, że te typy migracji znacznie różnią się od siebie. Migracja wiążąca się z prze-

liza współczesnych i przyszłych trendów, [w:] *Studia o procesach migracji zagranicznych. Charakterystyka procesów migracyjnych*, Warszawa 1994.

⁴ M. Wieruszewska i in., *Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę*, Warszawa 2007.

⁵ J. Nakonieczna, *Migracje międzynarodowe a rozwój państwa*, Warszawa 2007.

⁶ O. Dębowska, *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Kraków 2007.

⁷ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2007, Sectio B, vol. LXII/14.

kroczeniem granicy państwowej charakteryzuje się bowiem innymi cechami, inne są także jej przyczyny oraz intensywność.

Drugie stosowane kryterium traktuje migracje jako konsekwencję zmian zachodzących w otoczeniu lub jako powód tych zmian. W ujęciu pierwszym poszukuje się przyczyn skłaniających ludzi do wyjazdu; drugie ujęcie skupia się z kolei na przyrodniczych, społecznych, gospodarczych i politycznych skutkach pojawienia się migracji.

Trzeci podział teorii migracji wyodrębnia teorie migracji: klasyczne, systemu i konfliktu. Te pierwsze głoszą, że migracje są procesem, który kompensuje występujące w przestrzeni różnice natury ekonomicznej lub społecznej, a przemieszczanie się ludności ma pozytywny wpływ zarówno na nią samą, jak i na regiony, które migrantów przyjmują oraz oddają. Z kolei teorie systemu zakładają, że na migrację wpływa bardzo wiele czynników i nie ma możliwości wyjaśnienia zmienności migracji przy pomocy jednego czy nawet kilku czynników. Teorie konfliktu zakładają natomiast, że jednym z warunków rozwoju państw wysoko rozwiniętych jest wykorzystywanie krajów słabo rozwiniętych a migracje, zwłaszcza międzynarodowe, są przyczyną pogłębiania się różnic pomiędzy państwami na przykład przez drenaż mózgow.

Czwarta klasyfikacja wynika z przyjęcia różnych skal – mikro i makro, na podstawie których dokonuje się analizy zjawiska migracji. Operowanie skalą mikro zwane behawiorystycznym lub behawioralnym polega na tym, że migracje bada się poprzez analizę zachowań pojedynczych osób i na podstawie tej analizy formułuje się wnioski o ogólnej zbiorowości. Teorie behawioralne skupiają się na związku pomiędzy wystąpieniem zjawiska migracji a cechami osobowości jednostki. Z kolei badania w skali makro dążą do poznania prawidłowości, które rządzą migracjami, ale na podstawie zestawienia wielkości przepływów między badanymi jednostkami terytorialnymi i zróżnicowania tychże jednostek.

Ostatnie, piąte kryterium podziału teorii migracji zakłada, że poszczególne dyscypliny naukowe zajmując się innymi aspektami zjawiska migracji formułują odmienne prawa. W wyniku tego teorie wyodrębnione na gruncie danej dyscypliny mają wiele wspólnych cech i różnią się od teorii powstałych na bazie innej dyscypliny naukowej.

Na podstawie ostatniego spośród wyżej omówionych kryteriów, teorie migracji dzieli się na teorie: ekonomiczne, socjologiczne i geograficzne.

TEORIE EKONOMICZNE

Według teorii ekonomicznych, główną przyczyną decyzji o migracji są względy ekonomiczne. Człowiek pragnie poprawić swoją sytuację materialną, zapewnić sobie lepszy byt a więc poszukuje miejsca, w którym te potrzeby zostaną zaspokojone. „Decyzja o migracji jest zatem wypadkową indywidualnej kalkulacji potencjalnych ekonomicznych zysków i kosztów ewentualnego przemieszczenia”⁸. O innych kosztach, jak na przykład psychologicznych, teorie ekonomiczne nie wspominają.

Jedną z najwcześniejszych utworzonych, koncepcji migracji jest powstała w połowie XIX wieku klasyczna makroekonomiczna teoria migracji. Według niej migracja jest środkiem do osiągnięcia równowagi ekonomicznej a migrant czynnikiem równoważącym rynki pracy. Do założeń tej teorii należy po pierwsze to, że migrant pragnie poprawić swoją sytuację materialną po drugie, że jest on świadomy korzyści jakie może przynieść mu migracja oraz po trzecie to, że nie istnieją żadne bariery dla migracji.

Próba urzeczywistnienia założeń teorii klasycznej było z kolei sformułowanie teorii neoklasycznej. Teorię tą można rozpatrywać pod względem makroekonomicznym i mikroekonomicznym. Na poziomie makroekonomicznym zakłada ona, że migracja jest konsekwencją geograficznego zróżnicowania podaży i popytu na pracę czyli stawki płacy w stanie równowagi i traktuje ona to zjawisko jako mechanizm rynkowej regulacji wysokości zarobków. Dzięki migracji bowiem gospodarka obszarów lepiej rozwiniętych może prężniej się rozwijać dzięki napływowi taniej siły roboczej z terenów zacofanych, na których z kolei spada przez to bezrobocie. Do innych założeń tej teorii należy także to, iż wraz ze zmniejszaniem się różnicy wysokości wynagrodzeń, ruchy migracyjne są coraz rzadsze i ostatecznie zanikają⁹. W ujęciu mikroekonomicznym teoria ta mówi z kolei, że decyzja o migracji jest indywidualną decyzją każdego człowieka wynikającą z kalkulacji potencjalnych zysków i kosztów przemieszczenia się. Jeżeli wynik kalkulacji jest pozytywny, jednostka powinna zdecydować się na migrację, jeśli negatywny to powinna pozostać w kraju. Otrzymanie wartości zero oznacza obojętność, a dokładniej, że na migrację wpływ mają

⁸ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

⁹ Z. Hirszfeld, P. Kaczmarczyk, *Współczesne migracje zagraniczne ludności Podlasia*, Warszawa 2000.

inne czynniki¹⁰. Celem migracji jest tu maksymalizacja dochodów, poprawa bytu a innymi słowy mówiąc osiągnięcie zysku.

Główne założenia teorii neoklasycznej w ujęciu makroekonomicznym spotkały się z falą krytyki. Po pierwsze, skoro różnice w dochodach ludności są tak ogromne, to migrować powinny rzesze ludzi a tymczasem miejsce stałego pobytu zmienia zaledwie 2,2% ludności w skali roku. Po drugie, udowodniono, że w rzeczywistości migracje nigdzie nie powodują zakładanego wyrównania się zarobków. Teoria neoklasyczna doczekała się wielu modyfikacji jednak i tak nadal uważa się, że sprowadza ona zjawisko migracji do wymiaru tylko ekonomicznego¹¹.

Modyfikacją teorii neoklasycznej stała się nowa ekonomiczna teoria migracji, ulepszająca jej założenia mikroekonomiczne. Zachowuje ona wprawdzie postulowany przez poprzedniczkę racjonalizm wyboru jako podstawę decyzji o migracji, jednak tu podstawową jednostką nie jest pojedyncza osoba, lecz grupa ludzi najczęściej gospodarstwo domowe, choć może zdarzyć się też, że i cała społeczność lokalna. Decyzja o migracji nie ma więc charakteru indywidualnego, lecz kolektywny¹². Migracja jest natomiast strategią, której celem jest dywersyfikacja źródeł dochodów poprzez rozmieszczenie swoich zasobów pracy na wielu rynkach¹³. Nowa ekonomiczna teoria migracji zakłada również, że najważniejszym czynnikiem wpływającym na podjęcie decyzji o migracji jest otoczenie. Im lepiej będzie się powodzić członkom danego gospodarstwa na tle innych gospodarstw tym rzadziej jego członkowie będą skłonni migrować. Na podstawie tego można wysnuć wniosek, iż przyczyn migracji należy doszukiwać się w miejscu pochodzenia migrantów. Jest to jednak myślenie mocno ograniczone gdyż przez to cechy miejsca przeznaczenia nie są w ogóle analizowane, co w rezultacie nie pozwala na uzasadnienie wyboru kierunku migracji. Nie jest to jedyna niedoskonałość tej teorii. Przypisywane są jej również takie negatywne cechy, jak jednowymiarowość czy też wskazywanie jako przyczyn migracji tylko zmiennych ekonomicznych¹⁴.

Szczególne znaczenie dla wyjaśnienia przyczyn migracji ma teoria systemu światowego, zwracająca uwagę na historyczne uwarunkowania wykształcenia

¹⁰ Tamże.

¹¹ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

¹² P. Kaczmarczyk, P. Koryś, *Migracje międzynarodowe w świetle teorii ekonomii i badań ekonomicznych*, Warszawa 2003.

¹³ E. Kępińska, *Migracje sezonowe z Polski do Niemiec*, Warszawa 2008.

¹⁴ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

się specyficznego kontekstu społeczno-ekonomicznego, w którym mają miejsce współczesne migracje. Według tej teorii, migracje są efektem różnic oraz nierównowagi istniejącej pomiędzy centrum a peryferiami, które stanowią rezerwar siły roboczej dla krajów rozwiniętych. Istotną rzeczą jest charakter kontaktów gospodarczych pomiędzy centrum a peryferiami, który jest różny w zależności od fazy cyklu koniunkturalnego. W przypadku kryzysu kraje należące do centrum mogą pozbyć się ciężaru jakim są pracownicy zagraniczni, gdyż bezrobocie zmusza ich do powrotu do kraju. Napływ emigrantów jest niewielki, gdyż niskie stawki nie zachęcają do emigracji. Z kolei w fazie wzrostowej cyklu gdy spada stopa bezrobocia oraz rosną pensje zwiększa się zapotrzebowanie na pracowników zagranicznych. Na tej podstawie można wyciągnąć wniosek, że migranci pracujący w krajach centrum są traktowani jako bufor, którego wielkość zmienia się w zależności od fazy cyklu koniunkturalnego. Mechanizm ten dało się zaobserwować między innymi w krajach europejskich w latach 70. i 80. XX wieku. Występuje on również w polityce migracyjnej Stanów Zjednoczonych wobec krajów Ameryki Łacińskiej, a szczególnie wobec Meksyku. Wieloletnie badania wykazały bowiem związek pomiędzy sytuacją amerykańskiej gospodarki i koniunkturą na rynku rolnym a liczbą nielegalnych migrantów z Meksyku¹⁵. Istotną rzeczą jest to, że w tej teorii można zauważyć podobieństwo do teorii neoklasycznej w ujęciu makroekonomicznym. Teorie te różnie widzą jednak główną przyczynę migracji, tutaj jest nią potrzeba dalszego rozwoju krajów bogatych, a w teorii neoklasycznej różnica poziomów płac.

Kolejna z omawianych koncepcji – teoria dualnego rynku pracy – koncentruje się na popytowej stronie mobilności i próbuje odpowiedzieć na pytanie czy migranci zabierają pracę lokalnym pracownikom. Założeniem teorii stworzonej przez Doeringera i Priore`a jest to, że rynek pracy składa się z dwóch sektorów. Pierwszy to sektor pierwotny, w którym warunki pracy są komfortowe: wysokie pensje, duże możliwości awansu oraz drugi sektor – wtórny, którego cechą charakterystyczną jest zapotrzebowanie na pracowników gotowych podjąć pracę na dużo gorszych warunkach a mianowicie pracę niskopłatną, bardzo niestabilną¹⁶. Do zdecydowania się na taki krok nie są zazwyczaj skłonni lokalni pracownicy, którzy poszukują raczej stabilnego i dobrze płatnego zajęcia. Powstaje więc luka, która zapełniana jest właśnie przez

¹⁵ J. Nakonieczna, *Migracje międzynarodowe...*

¹⁶ Tamże.

migrantów. Decydują się oni bowiem na gorsze warunki pracy gdyż postrzegają swój pobyt jako chwilowy, tymczasowy. Warto dodać, że teoria dualnego rynku pracy dotyczy głównie migracji pracowników o niskich kwalifikacjach zawodowych albo takich, którzy doświadczają zjawiska marnowania mózgow (brain drain) – z czym mamy często do czynienia np. w przypadku migracji o charakterze politycznym¹⁷. Piore zauważył również, że istotnym elementem przyczyniającym się do migracji jest popyt na takich właśnie pracowników gdyż można im zaoferować relatywnie niższe zarobki niż obywatelom państwa przyjmującego¹⁸.

TEORIE SOCJOLOGICZNE

Socjologiczna analiza zjawiska migracji pokazuje, że „decyzja o migracji jest wynikiem działania czynników wypychających w miejscu pochodzenia i czynników przyciągających w potencjalnym miejscu pobytu oraz przeszkód jakie potencjalny emigrant musi pokonać, aby znaleźć się w miejscu docelowym”¹⁹. Czynniki „wypychające” w kraju pochodzenia, zazwyczaj są związane z czynnikami „ciągnącymi” do kraju emigracji. Czynniki te przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Motywy migracji

Motywy migracji	czynniki wypychające	czynniki ciągnące
Ekonomiczne i demograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • ubóstwo • bezrobocie • niskie płace • wysoki przyrost naturalny • brak podstawowej opieki medycznej • braki w systemie edukacji 	<ul style="list-style-type: none"> • perspektywa wyższych zarobków • perspektywy poprawy standardu życia • rozwój osobisty lub zawodowy
Polityczne	<ul style="list-style-type: none"> • konflikty • niebezpieczeństwo • przemoc • korupcja • łamanie praw człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> • poczucie bezpieczeństwa • wolność polityczna

¹⁷ Brain drain czyli drenaż mózgow jest to ściąganie specjalistów wysokiej klasy do innego kraju lub firmy, poprzez zapewnienie im tam lepszych warunków pracy i płacy, <http://sjp.pwn.pl>.

¹⁸ J. Nakonieczna, *Migracje międzynarodowe...*

¹⁹ Tamże.

Motywy migracji	czynniki wypychające	czynniki ciągnące
Spoleczne i kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> dyskryminacja wynikająca ze względów etnicznych, religijnych 	<ul style="list-style-type: none"> łączenie rodzin migracja do kraju przodków brak zjawiska dyskryminacji

Źródło: O. Dębowska, *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Kraków 2007

Jedną z istotnych teorii próbujących wyjaśnić zjawisko migracji od strony socjologicznej jest teoria sieci migracyjnych. Według tej koncepcji przyczyną podjęcia decyzji o migracji są związki, relacje pomiędzy byłymi migrantami a przyszłymi. Emigranci są bowiem traktowani przez następnych migrantów jako nieocenione źródło wielu cennych informacji. Mogą oni ustrzec ich przed problemami, których sami doświadczyli, udzielić pomocy finansowej czy choćby nawet pomóc w znalezieniu pracy. Każda następna fala migrantów jest dla kolejnej wsparciem. Ta dla następnej. W ten sposób tworzy się łańcuch, w którym każde ogniwo powoduje wystąpienie następnego. Migracja jest więc procesem, który raz rozpoczęty sam się napędza. Tym co odróżnia teorię sieci migracyjnych od poprzednio omówionych teorii jest fakt, że tu migrację należy rozpatrywać jako łańcuch zdarzeń a nie jako zbiór indywidualnych przepływów. Ogromną zaletą tej teorii jest to, że pozwala ona na podanie przyczyny migracji niezależnie od powodów, które spowodowały pierwszy przepływ. Natomiast wadą jest fakt, iż nie ma możliwości wskazania przyczyn pierwszego przemieszczenia a także pomijane są zmienne ekonomiczne wpływające na intensywność ruchów ludności²⁰.

Dowodem rzeczywistego tworzenia się sieci migracyjnych może być wynik badań dotyczących migracji ludności obszaru powiatu suskiego. Wśród sposobów poszukiwania pracy przez respondentów z tego rejonu, którzy zdecydowali się na wyjazd zagranicę 54% wskazywało istotny udział rodziny lub znajomych w tych dążeniach, a jedynie kilkanaście procent wskazań dotyczyło pośrednictwa urzędu pracy czy ogłoszeń zamieszczanych w mediach²¹.

Z kolei wg teorii instytucjonalnej, po pojawieniu się pierwszej migracji każda kolejna fala jest generowana przez powiązania instytucjonalne. Powstaje bowiem wiele firm i organizacji, których głównym celem jest ułatwienie migracji poprzez zmniejszenie ryzyka towarzyszącego migracjom czy dostarczenie

²⁰ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

²¹ P. Cymanow, *Ekonomiczne skutki migracji ludności obszarów podgórskich*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2010.

niezbędnych informacji²². Niektóre z tych organizacji działają zgodnie z prawem, na przykład biura podróży, ale są również takie, które zajmują się nielegalnymi przerzutami przez granicę, pomagają zawierać fikcyjne małżeństwa czy udostępniają fałszywe dokumenty. Rola takich firm staje się coraz bardziej znacząca i w efekcie pojawiają się kolejne fale migracji, których przyczyny są zupełnie inne od tych, które spowodowały pierwszy przepływ ludności. Tego typu migracje charakterystyczne są zwłaszcza w przypadku wystąpienia znaczącej odmienności kulturowej czy językowej występującej pomiędzy krajem macierzystym migrantów a państwem docelowym – czego przykładem mogą być liczne dzielnice azjatyckie – np. China Town, czy skupiające Polaków (jak nowojorski Greenpoint) w wielu miastach amerykańskich.

Teoria instytucjonalna, podobnie jak teoria sieci migracyjnych, zakłada istnienie łańcucha zdarzeń o charakterze sprzężenia zwrotnego. Początkowym jego ogniwem jest pierwsza grupa migrantów a każde następne ogniwo wynika pośrednio z poprzedniego. Każdy członek tego łańcucha czyli każda grupa osób migrujących zwiększa popyt na usługi firm pomagających migrantom co w rezultacie powoduje, że ów mechanizm napędza się sam²³.

Kolejna koncepcja migracji to teoria skumulowanej przyczynowości. Zakłada ona – podobnie jak wcześniej przedstawione teorie socjologiczne, iż kolejne fale migracji wynikają z istnienia poprzednich. Wskazuje ona na kilka czynników, które według niej są głównymi przyczynami zjawiska wtórnej migracji. Pierwszym są różnice w poziomie życia pomiędzy reemigrantami a osobami, które nigdy nie migrowały. Sprawiają one, że ludność niemobilna po dokonaniu porównania własnej sytuacji materialnej z sytuacją reemigrantów w większości decyduje się na migrację. Drugim czynnikiem jest przyzwyczajenie reemigrantów do wyższego poziomu życia, które skłania ich do powtórnej migracji. Trzecim z kolei jest spadek podaży ziemi na terenach wiejskich, którego przyczyną są zakupy ziemi przez reemigrantów lub wzrost konkurencji, gdy intensyfikują oni prace polowe. Skutkiem tego jest migracja chłopów, którzy chcąc sprostać konkurencji poszukują dodatkowych źródeł dochodu. Czwartym czynnikiem jest tworzenie się sieci migracyjnych, które pomagają jednostkom w podjęciu decyzji o migracji i w jej zorganizowaniu. Piątą, ostatnią przyczyną migracji według teorii skumulowanej przyczynowości jest stygmatyzacja niektórych zawodów w krajach imigracji, co zmusza

²² Z. Hirsztfeld, P. Kaczmarczyk, *Współczesne migracje zagraniczne...*

²³ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

pracodawców do zatrudniania pracowników z zagranicy. Teoria skumulowanej przyczynowości jest połączeniem najważniejszych założeń, elementów wyżej omówionych teorii socjologicznych, znajdujących potwierdzenie w rzeczywistości – m.in. w trakcie badań dotyczących życia grup etnicznych – w tym Polaków w krajach Europy Zachodniej czy w USA²⁴.

Znaczącą dyskusję wywołało pojawienie się teorii sposobności pośrednich. Zaproponowana przez Samuela A. Stouffera koncepcja²⁵ zakłada, że nie istnieje bezpośredni związek pomiędzy odległością i wielkością migracji. Powodem przemieszczania się są tzw. sposobności pośrednie, czyli alternatywne miejsca docelowe, które rywalizują ze sobą o liczbę migrantów. Im więcej sposobności występuje między miejscem pochodzenia a miejscem przeznaczenia tym mniejszy jest przepływ ludności między nimi. Lata badań nad tą teorią udowodniły jednak, że nie do końca jest ona słuszna. Stouffer badał migracje tylko na terenie jednego miasta i dlatego trudno było odnieść wyniki jego analizy do migracji innych niż wewnątrzmijskie. Po dokładniejszych obserwacjach okazywało się nawet, że istnieje ukryta zależność między liczbą sposobności a odległością od miejsca pochodzenia migrantów co przyczyniło się do podważenia głównego założenia teorii Stouffera. Z kolei analizując przepływ migracji Polaków – zwłaszcza z okresu przed I wojną światową – na uwagę zasługuje fakt względnie masowej migracji do Stanów Zjednoczonych czy krajów Ameryki Południowej, co ma oczywiście również istotne przyczyny polityczne, ale niewątpliwie potwierdza założenia przyjęte przez Stouffera. Natomiast migracja ery postindustrialnej skłania się raczej ku innym czynnikom wyboru miejsca docelowego aniżeli odległość, czego powodem może być duża łatwość przemieszczania się na znaczące odległości w relatywnie krótkim czasie.

Z kolei teoria przeszkód pośrednich, której autorem jest Lee, jest w pewnym sensie zaprzeczeniem teorii Stouffera. Lee po dokonaniu głębokiej analizy wyróżnił cztery najważniejsze grupy czynników skłaniających ludzi do migracji. Należą do nich czynniki związane z miejscem pochodzenia, z miejscem przeznaczenia, przeszkody pośrednie oraz czynniki osobiste. Lee zauważył również, że każda z grup może posiadać różne znaczenie i wartość dla różnych osób, co w rezultacie utrudnia dokonanie jednoznacznej ich oceny. Autor zauważa ponadto, że kalkulacja wszelkich za i przeciw nie powoduje od

²⁴ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

²⁵ <http://www.igipz.pan.pl/wydaw/pzlg2a.htm>.

razu, że decyzja o migracji zapada. Bardzo ważne jest bowiem pojawienie się bodźca, który pomoże przełamać strach, rozwiązać wszelkie wątpliwości i obawy i dopiero wtedy podjąć decyzję o opuszczeniu domu²⁶.

TEORIE GEOGRAFICZNE

Ostatnią grupę teorii migracji według przyjętego podziału stanowią teorie geograficzne. Wskazują one na związek człowieka i przestrzeni geograficznej, a przyczyn migracji doszukują się bezpośrednio w środowisku geograficznym.

Teoria przejścia migracyjnego sformułowana przez Zelinskiego²⁷ jest najistotniejszą geograficzną teorią migracji. Zelinsky postawił w niej osiem tez²⁸, według których: do wystąpienia przepływu ludności konieczne jest zajście zmiany w społeczeństwie, istnieje związek między wielkością migracji a etapem przejścia demograficznego, na którym znajduje się społeczeństwo, zjawisko migracji ulega zmianom, kiedy zmieniają się jego okoliczności, zjawisku migracji towarzyszy przepływ informacji, wraz z upływem czasu wzrasta wielkość migracji, można wyodrębnić etapy czasowe i zmienność przestrzenną migracji, występujące po sobie zdarzenia są możliwe do przewidzenia, zmiany są nieodwracalne.

Podstawą drugiej z koncepcji geograficznych – teorii grawitacji są założenia fizyki społecznej sformułowane w połowie XX wieku. Fizyka społeczna traktuje ludzi jako zbiór cząsteczek, których ruch można wyjaśnić za pomocą podstawowych praw fizyki a zjawisko przemieszczania się ludności jest bezpośrednią konsekwencją grawitacyjnego oddziaływania istniejących już skupisk ludności. „Oczekiwana wielkość migracji pomiędzy dwoma ośrodkami jest zatem wprost proporcjonalna do kwadratu odległości między nimi”²⁹.

Na zasadzie grawitacji swą teorię oparł między innymi Ravenstein, który uważany jest za prekursora badań nad migracjami. Opisał on siedem praw migracji, których główne tezy mówią, że: migranci w większości przemierzają nieznaczące odległości, każdy przepływ powoduje przepływ powrotny, wraz ze wzrostem odległości maleje wpływ ośrodków imigracji oraz ośrodków emigracji, ludność wiejska wykazuje większą skłonność do migracji od ludności miejskiej, migranci przemierzający długie dystanse przeważnie wyznaczają

²⁶ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

²⁷ www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/208/.

²⁸ W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności...*

²⁹ Tamże.

sobie za cel duże centra handlowo-przemysłowe oraz, że częściej migrują kobiety niż mężczyźni.

Wielu badaczy uważa, że od czasów Ravensteina nie udało się odkryć niczego istotnego w sprawie migracji; z drugiej jednak strony pojawiają się także opinie, że modele grawitacyjne uzależniając wszystko od fizycznych aspektów, nie wnoszą nic nowego do teorii migracji. Nie wyjaśniają bowiem intencji migrantów oraz, co najważniejsze, nie analizują skutków migracji. Jednak jak każda teoria również i ta posiada zaletę. W tym przypadku jest to niewątpliwie „wysoki poziom wyjaśnienia wielkości przepływów pomiędzy ośrodkami migracji, jaki uzyskuje się w badaniach wykorzystujących założenia tej teorii”³⁰.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przegląd teorii migracji wskazuje na znaczną złożoność problemu związanej z przemieszczaniem się ludzi, ukazuje jego wieloaspektowość, sygnalizując jednocześnie pozytywne i negatywne konsekwencje omawianych procesów.

Jedną z istotnych cech tego zjawiska jest globalizacja migracji, która powoduje wzrost liczby krajów doświadczających tego procesu, kraje te stają się głównie krajami wysyłającymi. Globalizacja umożliwia międzynarodowy przepływ ludności, kapitału, którego żadne państwo nie jest w stanie już kontrolować. Coraz większa liczba ludności decyduje się na przekroczenie granicy, zwiększa się także liczba osób posiadających więcej niż jedno obywatelstwo, wiele osób znajduje zatrudnienie w międzynarodowych korporacjach – stąd trudności w jednoznacznym przyporządkowaniu charakteru migracji danej grupy w ramach konkretnej teorii naukowej.

Główną przyczynę aktualnych migracji zewnętrznych w Polsce stanowią względy finansowe i bytowe. Sytuacja wejścia na rynek pokolenia wyżu demograficznego w momencie spowolnienia gospodarczego stanowi barierę rozwojową dla wielu młodych Polaków.

Prowadzone przez autora badania wskazują na istotną transformację, jakiej doświadcza aktualnie wieś małopolska i podkarpacka na skutek procesów migracyjnych dotyczących w największym stopniu osoby młode. Przemiany o charakterze społecznym w naturalny sposób przekładają się na zmiany w funkcjonowaniu obszarów wiejskich w wymiarze ekonomicznym, wpływając na potencjał, strukturę i sposób zagospodarowania posiadanych zasobów.

³⁰ Tamże.

BIBLIOGRAFIA

- Cymanow P., *Ekonomiczne skutki migracji ludności obszarów podgórskich*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2010.
- Dębowska O., *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, Kraków 2007.
- Hirszfeld Z., Kaczmarczyk P., *Współczesne migracje zagraniczne ludności Podlasia*, Warszawa 2000 .
- Janicki W., *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2007, Sectio B, vol. LXII/14.
- Kaczmarczyk P., , *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*, Warszawa 2005.
- Kaczmarczyk P., Koryś P., *Migracje międzynarodowe w świetle teorii ekonomii i badań ekonomicznych*, Warszawa 2003.
- Kępińska E., *Migracje sezonowe z Polski do Niemiec*, Warszawa 2008.
- Lalak D., *Migracja – Uchodźstwo – Wielokulturowość*, Warszawa 2007.
- Lohrmann R. W., *Ogólnoświatowe ruchy migracyjne w latach dziewięćdziesiątych. Analiza współczesnych i przyszłych trendów*, [w:] *Studia o procesach migracji zagranicznych. Charakterystyka procesów migracyjnych*, Warszawa 1994.
- Michałowska G. (red.), 1996, *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, WSiP, Warszawa.
- Nakonieczna J., *Migracje międzynarodowe a rozwój państwa*, Warszawa 2007.
- Wieruszewska M. i in., *Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę*, Warszawa 2007.
- <http://www.igipz.pan.pl/wydaw/pzlg2a.htm>.
- <http://www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/208/>.

SUMMARY

AN OVERVIEW OF MIGRATION THEORIES IN THE LIGHT OF CURRENT LABOUR-RELATED TRAVELS

The article presents an overview of migration theories considering five basic criteria used for dividing the classification of the discussed phenomenon. The concepts of economic, sociological and geographical migration were discus-

sed in detail. The importance of migration movements in the context of states and societies development was indicated with particular emphasis on labour-related travels in the aspect of emerging global market.

The overview of migration theories indicates a considerable complexity of the problem connected with people's mobility, shows it multi-aspect character, at the same time signaling positive and negative consequences of the discussed processes.

One of the crucial characteristics of the phenomenon is globalization of migration, which causes an increase in the number of countries experiencing this process and these states becoming mainly the sending countries. Globalization makes possible international flow of people and capital which none of the countries is able to control. A growing number of people decides to cross the border and the number of persons having more than one citizenship is also increasing. Numerous persons find employment in international corporations – therefore the difficulties to assign a character of individual group migration to the framework of definite scientific theory.